

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2021. – Т. 44. – С. 17-22
DOI: 10.31861/mhpi2021.44.17-22

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2021. – Volume. 44. – pp. 17-22
DOI: 10.31861/mhpi2021.44.17-22

УДК 327.8-049.53

© Ярина Завада¹

Розвиток двохсторонніх відносин Сирії та Ірану у XX - XXI столітті

У статті проаналізовано розвиток взаємовідносин Сирії та Ірану на сучасному етапі та охарактеризовано їх особливості. Відносини між Іраном та Сирією є стратегічними, які набули активного розвитку після Ісламської революції в Ірані у 1979 р. Було встановлено, що позитивний вплив на розвиток двохсторонніх відносин мала повна підтримка Ірану Сирією в ірано-іракській війні 1980-1988 рр., наявність спільних ворогів в регіоні та спільні погляди щодо регіональних проблем.

Висвітлено позицію та роль Ірану щодо громадянської війни в Сирії. Власне з початку сирійської кризи Іран надавав Б. Асаду політичну, економічну і військову підтримку, ставши з того часу основним гравцем в сирійському конфлікті. Також, встановлено що Сирія повністю поділяє та підтримує регіональну політику офіційного Тегерана та активний розвиток ядерної та ракетної програм.

Ключові слова: Іран, Сирія, Близький Схід, зовнішня політика, громадянська війна в Сирії.

Development of Syria-Iran Bilateral Relations in the 20-21st Centuries

The article analyzes the evolution of Iranian-Syrian relations and describes their features. Iran and Syria are historically, politically and geographically related states, diplomatic relations between which were established in 1946. However, after the Islamic Revolution, in 1979 and the leadership of A. Khomeini, relations between the countries strengthened and began to develop rapidly. Because Syria was the first Arab country to diplomatically recognize the Islamic Republic of Iran and actively support Iran during the Iran-Iraq war of 1980-1988. It is worth to say that these two countries combine many factors, especially such as common interests and position on current regional issues and the presence of shared enemies. Official Damascus and official Tehran consider themselves as part of the Middle East's "axis of resistance" of the defense alliance, thus responding to joint threats from Israel and the United States

The position and role of Iran in the civil war in Syria are highlighted. In fact, since the beginning of the Syrian crisis, Iran has provided political, economic and military support to Assad, and has since become a major player in the Syrian conflict. In the current context, Iranian leaders have described Syrian President Al-Assad as his main ally and are working hard to keep him in power. According to a study published by the Office of the US Special Envoy to Syria Staffan de Mistura, financial, military and economic assistance to Iran in Syria is estimated at about \$ 6 billion USA per year.

It is also investigated that Syria fully shares and supports the foreign policy of official Tehran and the active development of nuclear and missile programs. Syria strongly condemns the decision of former US President D. Trump to withdraw from the JCPOA and is in full solidarity with the leadership, government and people of Iran.

Key words: Iran, Syria, Middle East, foreign policy, civil war in Syria.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження взаємовідносин Ірану та Сирії є актуальною науковою проблемою. Передовсім, це пояснюється подіями, які відбуваються на Близькому Сході, наприклад війна в Сирії, Іраку, Бахрейні, Ємені. Зовнішня політика Тегерану є достатньо агресивною, оскільки спрямована на досягнення та реалізацію власних цілей, власне тому з більшістю країн Близького Сходу Іран має конфронтаційні відносини наприклад

¹ Доктор філософії, асистент кафедри політології та міжнародних відносин, Національного університету «Львівська політехніка», Україна. E-mail: z_yaguna@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-6094-5397>.

з такими країнами, як Саудівська Аравія, Ізраїль, ОАЕ. Але варто зазначити, що Іран має й союзників в регіоні з якими активно співпрацює та підтримує, це насамперед Ірак, Сирія. Відносини Ісламської Республіки Іран (ІРІ) та Сирійсько Арабської Республіки (САР) можна охарактеризувати як стратегічні, які беруть свій початок з 1979 р. власне коли в Ірані відбулась Ісламська революція. З того часу взаємовідносини між країнами лише зміцнювались та стрімко розвивались в економічній, політичній та військовій сферах. З початку сирійської кризи в 2011 р. Іран один із перших надавав Б. Асаду політичну, економічну і військову підтримку, ставши з того часу основним гравцем в сирійському конфлікті.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Дослідження ірано-сирійських відносин на сучасному етапі є актуальною проблематикою, якою цікавляться багато зарубіжних вчених, аналітиків, політиків. Варто відзначити таких науковців, як Кацман К. (2019), Веґе К. (2011), Надер І. (2014), які аналізують особливості ірано-сирійських відносин.

Особливої уваги заслуговують праці американського спеціаліста з проблем Близького Сходу К. Кацмана (2019), який формує оцінку Конгресу США в безпековій сфері, розкрив актуальні питання регіональної безпеки Близькосхідних країн включаючи зовнішню політику ІРІ, та розвиток сирійсько-іранські взаємин.

Також, сирійський журналіст та аналітик, який доліджує безпеку та зовнішню політику на Близькому Сході, Абдурахман аль-Масрі аналізує політику адміністрації Дж. Байдена на Близькому Сході, включаючи сирійську кризу.

Серед російських вчених варто висвітлити роботу Сажина В. (2015) в якій дослідник розглядає умови за якими можна вирішити сирійський конфлікт з вигідної для Ірану позиції.

Формулювання мети та завдань статті. Центральною метою статті виступає аналіз двосторонніх відносин між Ісламською Республікою Іран (ІРІ) та Сирійсько Арабською Республікою (САР) в ХХ – ХХІ столітті. Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання статті: розкрити історію розвитку ірано-сирійських відносин; охарактеризувати особливості двосторонньої співпраці між країнами на сучасному етапі; дослідити роль Ірану в громадянській війні в Сирії; висвітлити позицію Сирії щодо розвитку ядерної та ракетної програм Ірану;

Виклад основного матеріалу. Ісламська Республіка Іран (ІРІ) є активним міжнародним гравцем, залученим у глобальну дискусію з актуальних проблем міжнародних відносин. Особливо його значення посилюється після Ісламської революції, коли відбулася відмова від прозахідних цінностей і повна підтримка та розвиток ісламських культурних традицій. Лідер ісламської революції імам Хомейні приділяв значну увагу розвитку іранської культури і вважав її фундаментальною у вихованні іранської нації та її майбутніх поколінь².

Загалом ставлення до Ірану більшої частини країн регіону є більш ніж ворожим, насамперед, через зовнішньополітичні амбіції та регіональну політику Тегерана. Проте, ірано-сирійські взаємини кардинально відрізняються від стосунків Ірану з іншими арабськими державами регіону. Ці країни поєдналися в один з найсильніших і найбільш значущих на Близькому Сході альянсів³, стосунки в якому базуються на довготривалій спільній стратегічній оцінці перспектив регіону. Цей альянс, зміцнювався і набував інституційної глибини протягом останніх 37 років.

Дипломатичні відносини між Іраном та Сирією були встановлені в 1946 р. Проте, саме після Ісламської революції, яка відбулась у 1979 році та приходом до влади А. Хомейні взаємовідносини між країнами зміцнилися та почали стрімко розвиватись. Адже, саме Сирія першою із арабських країн визнала Ісламську Республіку Іран та під час ірано-іракської війни 1980-1988 рр. активно підтримувала Іран. Варто сказати, що ці дві країни пов'язані між собою історично, політично та географічно, а особливо їх об'єднують спільні інтереси та єдина позиція щодо актуальних регіональних проблем.

Зважаючи на подібні для обох держав загрози з боку Ізраїлю та Сполучених Штатів, Дамаск і Тегеран вважають себе складовою близькосхідної «осі опору» оборонного альянсу⁴. В основі плідних ірано-сирійських взаємин лежать спільні погляди на низку важливих зовнішньополіти-

² Мамедова Н. (1999), *Исламская революция в Иране. Прошлое, настоящее, будущее*, Институт востоковедения РАН, Москва, с.30.

³ Sagan S. D., Waltz K. N. (2002), *The Spread of Nuclear Weapons: a Debate Renewed*, W. W. Norton & Company, New York, p. 37.

⁴ Phillips C. (2016) *The Battle For Syria: International Rivalry In The New Middle East*, Yale University Press, Connecticut, New Haven, 320 p.

чних питань у регіоні: інтереси в Іраку та Лівані, стосунки з ключовими державами поза регіоном, такими як РФ, США, опозиція Ізраїлю тощо⁵.

Спільними для Ірану та Сирії є їхні інтереси в Лівані, тобто підтримка місцевої шіїтської партії Хізбалла та її воєнного крила, що забезпечує політичний вплив Дамаска і Тегерана. Воєнний форпост шіїтів у війні проти Ізраїлю є основним мотивом втручання Ірану, отож захист Хізбалли – це причина постійної воєнної присутності в Сирії⁶.

Історично сирійські лідери розглядали Ліван як власну провінцію⁷, активно втручалися в її справи, що породжувало загрозу експансії сирійських сунітів в Ліван з метою знищити Хізбаллу. І навпаки, прагнення Ісламської Республіки підтримати і зміцнити ліванських шіїтів у країні і в регіоні допомогло покращити співпрацю Тегерана з алавітами і шіїтами в Дамаску, які також зацікавлені в Хізбаллі. Обидві держави прагнуть політично мобілізувати маси ліванських шіїтів проти проамериканського уряду в Бейруті і проти Тель-Авіва, сили якого впливають на південь країни. Під час Другої ліванської війни Сирія і Іран виступили єдиним фронтом на підтримку ліванського опору. Це не дозволило Ізраїлю ліквідувати військові структури Хізбалли. Стійкість Хізбалли в лівано-ізраїльській війні стала позитивним прикладом та надала значну підтримку іншим ісламським організаціям, які протистоять Ізраїлю і його союзникам в Лівані і Палестині. У грудні 2006 р, через кілька місяців після закінчення війни в Лівані, під час візиту М. Ахмадінежада в Дамаск і його зустрічей з керівництвом САР і главами загонів палестинського опору і ліванської Хізбалли, було вирішено утворити спільний фронт боротьби з Ізраїлем і його західними союзниками в регіоні. ІРІ, САР та Хізбалла вважають себе елементом «осі опору» ізраїльтянам і США в регіоні⁸. Підтримання цієї міжнародної осі в регіоні було особливо корисним для Ірану в час, коли він, реалізуючи свою ядерну програму, опинився під жорстким режимом санкцій і до ратифікації Спільного всеосяжного плану дій (СВПД). Сьогодні це знову набуло ваги через вихід США з цієї угоди.

Варто також підкреслити, що згідно з даними офіційних джерел США, ІРІ, КНДР і САР, як елементи американської «осі зла» й так звані держави-ізгої, активно таємно співпрацюють з метою розповсюдження ядерних воєнних технологій⁹. Тому в 2007 р. Ізраїль, щоб унеможливити подальший розвиток ядерної галузі Сирії, знищив її ядерний реактор, який щойно будувався. Незважаючи на це, офіційний Дамаск, за оцінками західних експертів, зберіг значні запаси хімічної і біологічної зброї, наявність якої офіційно було підтверджено 2012 р.¹⁰. Доказом її наявності в уряді Б. Асада і в наш час є неодноразові хімічні атаки під час сирійської війни та витoki інформації про перебування в Сирії відповідних воєнних фахівців з РФ і КНДР.

В 2011 р. в Сирії розпочалась громадянська війна, в якій Іран повністю підтримував сирійський уряд та надав політичну, економічну та військову підтримку, тим самим зайнявши основну позицію у сирійському конфлікті.

В нинішніх умовах іранські лідери характеризують президента Сирії Б. аль-Асада своїм основним союзником та докладають значних зусиль, для того, щоб зберегти його родину і команду при владі. Серед основних причин послідовної і широкої підтримки Тегераном Б. Асада виділяють такі: 1) статус САР як найближчого арабського союзника Ірану в регіоні, де більшість держав виступає проти неї; 2) сунітська радикальна опозиція в разі її приходу до влади стано-

⁵ Nader I. (2014), Syria-Iran Relations (2000–2014), *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 4. № 12. P 81.

⁶ Eisenstadt M. (2015), *Iran's Military Intervention in Syria: Long-Term Implications*, The Washington Institute. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-military-intervention-in-syria-long-term-implications> (Last accessed: 12.09.2021).

⁷ Wege C. (2011) Hizbollah-Syrian Intelligence Affairs: A Marriage of Convenience, *Journal of Strategic Security*, № 3. P. 2-4.

⁸ Саллум Ф. (2017), Особенности сирийско-иранских отношений (1979–2011 гг.): внешнеполитический фактор, *Актуальные проблемы международных отношений и глобального развития: сб. науч. ст. Минск*, Вып. 5. С. 114.

⁹ Kerr P. K., Hildreth S. A., Nikitin M. B. D. (2016), *Iran-North Korea-Syria Ballistic Missile and Nuclear Cooperation, (prepared for members and committees of congress)*, Congressional research service, Washington,, P 5.

¹⁰ Nikitin M. D., Kerr P. K., Feickert A. (2013), *Syria's Chemical Weapons: Issues for Congress, (prepared for members and committees of congress)*, Congressional research service, Washington, P 25.

вить загрозу для Ірану; 3) режим Б. Асада допомагає контролювати сунітських екстремістів і не допускати їхнього нападу на шиїтів в Лівані (Хізбаллу) через сирійський кордон¹¹. Отже, для Ірану контроль над Сирією є стратегічним завданням, досягнення якого забезпечить його регіональні цілі.

Активна участь сил Ірану в громадянській війні в Сирії турбує ізраїльських лідерів, які вважають, що Тегеран використовує Дамаск, щоб посилити тиск на Ізраїль, збільшивши для нього загрозу через Хізбаллу на північному кордоні держави. Ізраїль звинувачує Іран у будівництві не лише воєнних баз в Сирії, але й ракетних заводів, які можуть постачати Хізбаллі озброєння і боєприпаси.

Підписання Іраном СВПД у 2015 р. дало йому змогу першому наростити фінансову та політичну підтримку для уряду Сирії. Саме тому президент Б. Асад відразу привітав Верховного лідера Ірану аятолу А. Хаменеї з «історичним досягненням»¹². Іранська фінансова підтримка уряду Сирії дала йому змогу закуповувати нафту, а також імпортувати інші важливі товари. Проте варто зазначити, що така підтримка алавітів Б. Асада, шиїтської Хізбалли, іракського уряду, окремих курдських, палестинських та інших фракцій надзвичайно дорого коштує Ірану та негативно впливає на його економіку й внутрішньополітичну ситуацію.

За даними дослідження, опублікованого офісом Спеціального посланника США в Сирії С. де Містура, фінансова, військова й економічна допомога Ірану Сирії оцінюється приблизно в 6 млрд. дол. США на рік. Відносність цифр пояснюється їхньою комплексністю: фінансова і військова допомога, субсидоване постачання нафти і товарів тощо¹³.

У 2018 році Держсекретар США Рекс Тіллерсон у Стенфордському університеті оголосив основні пункти стратегії США щодо врегулювання сирійської кризи, яка передбачає:

1. Остаточну ліквідацію терористичної організації «Ісламська держава» (ІД);
2. Протистояння наростаючому впливу Ірану в регіоні;
3. Протистояння силам режиму Б. Асада і їх союзникам на всій території Сирії;
4. Підтримку розвитку Сирії без Башара Асада;
5. Повернення біженців на батьківщину та відновлення будівництва зруйнованої інфраструктури Сирії тільки на територіях, не підконтрольних силам режиму¹⁴;

Проте, як зазначає сирійський журналіст та аналітик, який досліджує безпеку та зовнішню політику на Близькому Сході, Абдулрахман аль-Масрі з приходом до влади президента Дж. Байдена стратегія США щодо сирійського конфлікту дещо змінилась. Він вважає, що адміністрація Дж. Байдена сьогодні намагається досягти двох мінімальних цілей у Сирії:

1. Покращити умови надання гуманітарної допомоги Сирії;
2. Зберегти військову присутність США на північному сході Сирії¹⁵.

Також, варто розкрити бачення Ірану щодо врегулювання сирійського конфлікту. Російський дослідник В. Сажин вважає, що вигідне для Ірану вирішення сирійського конфлікту передбачає такі заходи: 1) припинення вогню; 2) припинення іноземного втручання в сирійські справи; 3) формування тимчасового коаліційного уряду народної єдності зі збереженням Б. Асада як перехідного президента, а згодом як активного гравця політичної сфери; 4) розробку нової федеральної конституції, яка гарантує права релігійних і конфесійних меншин; 5) проведення вільних виборів під егідою ООН і під контролем інших міжнародних організацій, але без участі представників ІДІЛ; 6) збереження територіальної цілісності Сирії. На думку цього дослідника,

¹¹ Katzman K. (2019), *Iran's Foreign and Defense Policies (prepared for members and committees of congress)*, Congressional research service, Washington, P. 39.

¹² Lund A. (2015), *What Does the Iran Deal Mean for Syria?*, *Carnegie Middle East Center*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/60707> (Last accessed: 29.09.2021).

¹³ Katzman K. (2019), *Op. cit.*, P. 41.

¹⁴ Shashkevich A. (2018), *U.S. wants peace, stability in Syria, Secretary of State Rex Tillerson says in policy speech at Stanford*, *Stanford University News*. URL: <https://news.stanford.edu/2018/01/18/secretary-state-rex-tillerson-discusses-u-s-strategy-syria-stanford/> (Last accessed: 29.09.2021).

¹⁵ Abdulrahman al-Masri (2021), *On the way out like Afghanistan? The Biden administration's Syria policy labyrinth*, *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/on-the-way-out-like-afghanistan-the-biden-administrations-syria-policy-labyrinth/> (Last accessed: 29.09.2021).

іранський план передбачає «ліванізацію» Сирії¹⁶, що дасть змогу зменшити значення Дамаска і збільшити вплив Тегерана.

Незважаючи на це, Б. Асад повністю поділяє позиції Ірану щодо його курсу регіональної політики, ступеня участі в регіональних конфліктах та розвитку ядерної та ракетної програм. Сирія рішуче засуджує рішення экс-президента США Д. Трампа вийти з СВПД та повністю солідарна з керівництвом, урядом і народом Ірану. Вона не сумнівається в здатності останнього подолати наслідки агресивного ставлення американської адміністрації, яке негативно позначається на безпеці і стабільності в регіоні і світі¹⁷. З іншого боку, слід визнати й те, що однією з причин рішення Вашингтона стала саме реалізація Тегераном агресивного курсу регіональної політики та особливо підтримка ним уряду Б. Асада.

Висновки. Отже, історично склалося так, що Сирія та Іран пов'язані між собою політично, географічно та військово, а особливо їх об'єднують однакові інтереси, єдина позиція щодо актуальних регіональних проблем та наявність спільних ворогів. Ісламська революція в Ірані 1979 р, ірано-іракська війна 1980-1988 рр., в якій Сирія підтримала Іран, наявність спільного ворога, Ізраїлю та його союзників в регіоні Близького Сходу сприяли зміцненню двосторонніх відносин між країнами.

Сирія є одним з основних союзників для Ірану на Близькому Сході, яка поділяє регіональну політику офіційного Тегерана, має спільну позицію щодо регіональних проблем та конфліктів та повністю підтримує розвиток ядерної та ракетної програми союзника.

Конфлікт в Сирії, яка є стратегічно важливою державою для Тегерана, зумовив те, що Іран став на бік президента Б. Асада, що змінює розстановку сил у регіоні. В нинішніх умовах іранські лідери характеризують президента Сирії Б. аль-Асада своїм основним союзником та надають політичну, військову та фінансову підтримку.

Список джерел

1. В МИД Сирии осудили решение Трампа выйти из СВПД, заявив о солидарности с Ираном (2018), URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/5186287> (дата звернення: 01.09.2021).
2. Сажин В. И. (2015), Иран и сирийский конфликт, *Институт Ближнего Востока*. URL: <http://www.iimes.ru/?p=26488> (дата звернення: 05.09.2021).
3. Мамедова Н. (1999), *Исламская революция в Иране. Прошлое, настоящее, будущее*, Институт востоковедения РАН, Москва, 214 с.
4. Саллум Ф. (2017), Особенности сирийско-иранских отношений (1979–2011 гг.): внешнеполитический фактор, *Актуальные проблемы международных отношений и глобального развития: сб. науч. ст. Минск*, Вып. 5. С. 105–118.
5. Abdulrahman al-Masri (2021), *On the way out like Afghanistan? The Biden administration's Syria policy labyrinth*, Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/on-the-way-out-like-afghanistan-the-biden-administrations-syria-policy-labyrinth/> (Last accessed: 29.09.2021).
6. Eisenstadt M. (2015), *Iran's Military Intervention in Syria: Long-Term Implications*, The Washington Institute. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-military-intervention-in-syria-long-term-implications> (Last accessed: 12.09.2021).
7. Katzman K. (2019), *Iran's Foreign and Defense Policies (prepared for members and committees of congress)*, Congressional research service, Washington, 66 p.
8. Kerr P. K. Hildreth S. A., Nikitin M. B. D. (2016), *Iran-North Korea-Syria Ballistic Missile and Nuclear Cooperation, (prepared for members and committees of congress)*, Congressional research service, Washington, 26 p.
9. Lund A. (2015), What Does the Iran Deal Mean for Syria?, *Carnegie Middle East Center*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/60707> (Last accessed: 29.09.2021).
10. Nader I. (2014), Syria-Iran Relations (2000–2014), *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 4. № 12. P. 80–88.

¹⁶ Сажин В. И. (2015), Иран и сирийский конфликт, *Институт Ближнего Востока*. URL: <http://www.iimes.ru/?p=26488> (дата звернення: 05.09.2021).

¹⁷ В МИД Сирии осудили решение Трампа выйти из СВПД, заявив о солидарности с Ираном (2018), URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/5186287> (дата звернення: 01.09.2021).

11. Nikitin M. D., Kerr P. K., Feickert A. (2013), *Syria's Chemical Weapons: Issues for Congress, (prepared for members and committees of congress)*, Congressional research service, Washington, 33 p.
12. Phillips C. (2016), *The Battle For Syria: International Rivalry In The New Middle East*, Yale University Press, Connecticut, New Haven, 320 p.
13. Sagan S. D., Waltz K. N. (2002), *The Spread of Nuclear Weapons: a Debate Renewed*, W. W. Norton & Company, New York, 288 p.
14. Shashkevich A. (2018), *U.S. wants peace, stability in Syria, Secretary of State Rex Tillerson says in policy speech at Stanford*, Stanford University News. URL: <https://news.stanford.edu/2018/01/18/secretary-state-rex-tillerson-discusses-u-s-strategy-syria-stanford/> (Last accessed: 29.09.2021).
15. Wege C. (2011), Hizbollah-Syrian Intelligence Affairs: A Marriage of Convenience, *Journal of Strategic Security*, № 3. P. 1–14.

References

1. V MID Sirii osudili resheniye Trampa vyyti iz SVPD, zayaviv o solidarnosti s Iranom (2018), URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/5186287> (data zvernennya: 01.09.2021).
2. Sazhin V. I. (2015), Iran i siriyskiy konflikt, Institut Blizhnego Vostoka. URL: <http://www.iimes.ru/?p=26488> (data zvernennya: 05.09.2021).
3. Mamedova N. (1999), Islamskaya revolyutsiya v Irane. Proshloye, nastoyashcheye, budushche, Institut vostokovedeniya RAN, Moskva, 214 s.
4. Sallum F. (2017), Osobennosti siriysko-iranskikh otnosheniy (1979–2011 gg.): vneshnepolitieskiy faktor, Aktual'nyye problemy mezhdunarodnykh otnosheniy i global'nogo razvitiya: sb. nauch. st. Minsk, Vyp. 5. S. 105–118.
5. Abdulrahman al-Masri (2021), *On the way out like Afghanistan? The Biden administration's Syria policy labyrinth*, Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/on-the-way-out-like-afghanistan-the-biden-administrations-syria-policy-labyrinth/> (Last accessed: 29.09.2021).
6. Eisenstadt M. (2015), *Iran's Military Intervention in Syria: Long-Term Implications*, The Washington Institute. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/irans-military-intervention-in-syria-long-term-implications> (Last accessed: 12.09.2021).
7. Katzman K. (2019), *Iran's Foreign and Defense Policies (prepared for members and committees of congress)*, Congressional research service, Washington, 66 p.
8. Kerr P. K. Hildreth S. A., Nikitin M. B. D. (2016), *Iran-North Korea-Syria Ballistic Missile and Nuclear Cooperation, (prepared for members and committees of congress)*, Congressional research service, Washington, 26 p.
9. Lund A. (2015), What Does the Iran Deal Mean for Syria?, *Carnegie Middle East Center*. URL: <https://carnegie-mec.org/diwan/60707> (Last accessed: 29.09.2021).
10. Nader I. (2014), Syria-Iran Relations (2000–2014), *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 4. № 12. P. 80–88.
11. Nikitin M. D., Kerr P. K., Feickert A. (2013), *Syria's Chemical Weapons: Issues for Congress, (prepared for members and committees of congress)*, Congressional research service, Washington, 33 p.
12. Phillips C. (2016) *The Battle For Syria: International Rivalry In The New Middle East*, Yale University Press, Connecticut, New Haven, 320 p.
13. Sagan S. D., Waltz K. N. (2002), *The Spread of Nuclear Weapons: a Debate Renewed*, W. W. Norton & Company, New York, 288 p.
14. Shashkevich A. (2018), *U.S. wants peace, stability in Syria, Secretary of State Rex Tillerson says in policy speech at Stanford*, Stanford University News. URL: <https://news.stanford.edu/2018/01/18/secretary-state-rex-tillerson-discusses-u-s-strategy-syria-stanford/> (Last accessed: 29.09.2021).
15. Wege C. (2011) Hizbollah-Syrian Intelligence Affairs: A Marriage of Convenience, *Journal of Strategic Security*, № 3. P. 1–14.